

Oponentní posudek habilitačního spisu

Reader's review of habilitation thesis

Posuzovaná habilitační práce: Modality, významy a zákony přírody
Autor habilitační práce: Mgr. Martin Schmidt, Ph.D.
Místo podání spisu: Filozofická fakulta, Univerzita Mateje Bela,
Banská Bystrica (SK)
Oponent: prof. PhDr. Jiří Raclavský, Ph.D.
Pracoviště: K. filozofie, Filozofická fakulta,
Masarykova univerzita, Brno (CZ)
Datum dokončení stanoviska: 3. 7. 2019

1 Text posudku

1.1 Téma práce

Zařazení práce do kontextu. V rámci novověkého filosofického obratu k *epistemologii* došlo ve 20. st. k intenzivnímu zkoumání média poznání, totiž *jazyka*. Byly vybudovány sofistikované modely jazykových významů, zejména *možnosvětová sémantika* (possible-world semantics), jež dominuje úvahám 2. 1/2 20. st. Její klíčový pojem, *možný svět*, byl ihned vykládán i *ontologicky*. Umožnil totiž analýzu ve filosofii tradičních *modálních pojmů* jako zejm. nutnost/možnost, znalost/přesvědčení, zákaz/povolení, analytická/kontingentní pravdivost.

Habilitant se zaměřil na ontologické a zčásti epistemologické zkoumání vybraných modalit, a to ve vztahu k pojmu možného světa. V zásadě se jedná o otázky jako zda např. věta “Voda = H₂O” sděluje logicky neměnnou pravdu, anebo naopak pravdu přece jen metafyzicky kontingentní, byť ‘lokálně’ nutnou.

Kladení těchto znepokojujících otázek započali v 70. letech 20. st. Kripke a Putnam a další, kteří z nich vytvořili proslulá témata analytické filosofie. V průběhu 80. a pak 90. let vzniklo na tyto otázky několik odpovědí. Habilitant se zaměřil na analýzu Chalmersova využití tzv. *2D sémantiky*.

1.2 Struktura práce

Práce se plynule přesunuje od poměrně jednoduchých názorů k více hlubším rozborům. Zde jsou názvy kapitol a stručný popis jejich obsahu.

1. *Sémantický externalismus a internalismus.*

První, poměrně krátká kapitola navazuje na *Úvod*. Seznamuje nás s napětím, jež vytváří důraz buď na *extenzi* (rozsah, aktuální referenci) výrazu, anebo na *intenzi* (tedy význam, jenž lze ztotožnit s matematickou funkcí z možných světů do extenzi). Klíčovým příkladem je dvojice vět (a) “Voda = H₂O” vs. (b) “Voda = H₂O₂” (Putnam: XYZ) a jeho výklady v různých koncepcích.

2. *Modality.*

Kapitola podává různé rozbory přístupů k modalitám. Podle *empirických koncepcí* je (a), resp. (b), tvrzení neproblematicky pravdivé, resp. nepravdivé. Podle *racionalistických koncepcí* existují i možné světy, kdy je distribuce (ne)pravdivosti skrze (a) a (b) odlišná.

Zavedena je důležitá Chalmersova distinkce (i) *kontrafaktuální* vs. (ii) *kontraaktuální*. Dle (i) jsou (alternativní) možné světy určeny tím, co neplatí aktuálně, ale jen potenciálně. Na rozdíl od (i) ovšem dle (ii) např. voda nemusí být H₂O. Podle *modálního monismu* empiristů je soubor možných světů určen kontrafaktuálností, kdežto podle racionalistů kontraaktuálností. Příklad (upravený): mít rodiče X a Y je pro XY nutné v kontrafaktuálním pojetí, avšak nahodilé v pojetí kontraaktuálním.

3. *Zákony přírody.*

Kapitola reflektuje ústřední téma z hlediska nutnosti/nahodilosti přírodních zákonů, nejvíce odkazuje na názory Armstronga.

4. *Dvojdímenzionální sémantika.*

Kapitola představuje výběr z problematiky 2D sémantiky. Od Chalmersa se text rychle přesouvá k Jacksonovi, byť výklad nezapomene ani na Kaplana, Goffa, ad. Nakonec konstatuje, že 2D sémantika je (z blíže uváděných důvodů) pro svůj racionalismus problematická; empirická koncepce se zase zdá dopouštět kategoriálního omylu v explikaci modalit.

5. *Záver.* Kratičká kapitolka stručně shrnuje provedená zkoumání.

1.3 Formální stránka

Text je čtivý a dobře srozumitelný. Je relativně krátký, 62 stran.¹

¹ S tím, jak je takováto skutečnost relevantní z formálního hlediska, jsem nebyl seznámen.

Za významný klad mám skutečnost, že se habilitant dobře orientuje v tématu, a proto každé rozebírané téma podává pro čtenáře přehledně (bez zbytečných odboček, zato s dostatečnými anticipacemi atp.).

Práce je psána slovensky, jazykovou stránku proto mohu posoudit jen nepřímou (zdá se mi v pořádku). Citační postupy jsou konzistentní, a pokud vím obvyklé ve slovensky psané odborné literatuře.

Ve filosofii neexistuje jednotná metoda, ani styl psaní. Styl přijatý habilitantem se v odborné literatuře vyskytuje, ovšem sám upřednostňuji – a doporučuji – často užívaný styl, jenž je více strukturován (zaváděné termíny jsou vždy kurzívou, žádný odstavec nepřesahuje více jak 5–7 řádků, podseky nepřesahují 4 strany).

1.4 Obsahová stránka

Témata kapitol spisu byla výše předestřena, nyní uvedu jen dílčí doplňující body.

a. David Chalmers je nepochybně leaderem výzkumu v tématice práce. Je proto dobře, že text jeho koncepci využívá jako hlavní ‘teoretický nástroj’.

b. Jiní zahraniční autoři (snad kromě Jacksona) na druhou stranu dostávají mnohem menší slovo a mně se zdá, že je to škoda už proto, že dnes už klasické dílo např. Kripkeho a Putnama je potřeba definitivně zařadit do pojmové sítě vytyčené v práci.

c. Je překvapivé, a dle mého názoru chybné, že protiváhou Chalmerse je v habilitačním spisu trojice Materna – Duží – Jespersen, složená převážně z tuzemských filosofů. Jejich citační ohlas na toto jejich dílo je ve světovém měřítku zanedbatelný, navíc diskutované myšlenky stojí mimo těžiště jejich díla.

A to ani nemluvím o skutečnosti, že většinu jejich názorů (např. ve věci esencí, možných světů), jež habilitant uvádí, už mnohem dříve publikoval v zahraničním prostředí novozélandský profesor a český emigrant Pavel Tichý (už v jeho případě jeho názory vyvolaly zanedbatelný, spíš kritický ohlas).²

d. V literatuře by zkrátka šlo najít řadu vhodnějších jmen, jež by spis mohl diskutovat. Jmenovat bychom měli zejména Roberta Stalnakera, který se možnosvětové sémantice věnoval zevrubně nejen jako sémantik a logik, ale právě jako i její obhájce, přičemž netriviálně přispěl i k 2D sémantice. Díky svému širokému záběru je jeho dílo široce čteno a citováno. Za zmínku jistě stojí i další autoři pracující na 2D sémantice.

² Dokonce i názor Materny, Duží a Jespersena o logické možnosti, jíž je bezprostřední změna objektu v objekt s radikálně jinými vlastnostmi, je Tichého. Zmiňuje ho Lewis ve své proslulé knize o možných světech.

e. Další větší rezervu spisu vidím v jejím důrazu na metafyziku, resp. epistemologii, ač by mohl využít nástroje filosofie jazyka. Proč si nepoložit otázku ohledně nutnosti výroku jako “Voda = H₂O” jako otázku, jaký *význam* si s výrazem “voda” spojujeme? (Viz též níže otázku do diskuse.)

f. V kapitole 3. mi výrazně chybí soustavnější práce s relevantní literaturou. Bohatší diskuse se týká vlastně jen Armstronga, ev. tria Materna – Duží – Jespersen, ačkoli bychom očekávali aspoň odkazy na studie o kontrafaktuálech (např. Lewis) či vědeckých zákonech apod. od teoretiků vědy, kteří zužitkovávají možné světy (např. Hilpinen, Niiniluoto, Oddie, van Fraassen, aj.).

g. V kapitole 4. mi značně chybí představení Stalnakerova přístupu (byť se sám od moderní 2D sémantiky poněkud distancoval), který je zčásti využíván jak v encyklopedických heslech, tak v úvodech do 2D sémantiky. Zejm. jde o práci s primární a sekundární intenzí, diagonální intenzí apod. Překvapivě také působí, že se kapitola jmenuje ‘2D sémantika’, ač o sémantice jako takové pojednává jen velmi povrchně, řeč je spíše o modalitách.

Dílčí připomínky.

1. Drobnost na s. 14: Chalmers v citátu přisuzuje intenzi a extenzi obecným výrazům, predikátům a větám, nikoli čemukoli, jako tvrdí habilitant.
2. V celé práci mi chybí zřetelné odlišení možných světů v epistemickém a ontologickém (metafyzickém) smyslu. Ačkoli tato distinkce zřejmě nebyla využita Chalmersem a spol., nevidím důvod, proč ji plodně nevyužít. A to nejen proto, že Hintikkovo epistemické pojetí je masově přijímáno v epistemické logice.
3. Přímo bizarně působí, když na učebnicový poznatek o modální logice³ habilitant odkazuje jedině poukazem na práce tria Materna – Duží – Jespersen, jako kdyby jej tito vytvořili. Odkaz měl být veden na učebnice; odkazovat na právě zmiňované autory je matoucí. Neméně chybné je výlučně ně odkazovat ve věci kontroverzního názoru, že S5 je adekvátním systémem pro vystižení modalit.
4. Intenzionální sémantika přiřazuje formulím něco jiného než extenze: např. možnosvětové intenze, anebo třeba algoritmy. Výraz “intenzionální sémantika možných světů” (s. 44) je neobvyklý, a tak nedává dobrý smysl.

³ Jmenovitě, že relace dostupnosti mezi světy v modálním systému S5 je typu ekvivalence (tj. reflexivní, symetrická, tranzitivní).

2 Témata/otázky k rozpravě

1. Zajímalo by mne, jak by habilitant reformuloval některá svá klíčová tvrzení s pomocí pojmu epistemického možného světa. Např. zda je při tomto pojetí nezbytné přijmout kontrafaktuální koncepci, jak se na první pohled zdá.
2. Jak by habilitant uplatnil své závěry při vysvětlení proslulého Kripkeho/Putnamova (i) nutného a posteriori, (ii) syntetického a priori na příkladech jako “Voda = H₂O”?

3 Závěr

Shrnu-li to hlavní z výše uvedeného, habilitant prokazuje důkladnou obeznámenost s tematikou a je schopen ji samostatně promýšlet. O významu této skutečnosti svědčí to, že daná tematika je myšlenkově obtížná. Zároveň je stále aktuální a významná pro filosofii. Habilitační práci celkově hodnotím pozitivně, byť k ní mám různé výhrady (to v systematické filosofii není nic neobvyklého). Proto *doporučuji, aby Mgr. Martinovi Schmidtovi, Ph.D., byla udělena vědecko-pedagogická hodnost docent ve studijním oboru systematické filosofie.*

prof. PhDr. Jiří Raclavský, Ph.D.
raclavsky@phil.muni.cz